

## Gaznelilerin Selçuklulara Tabiliği Meselesi ve Sultan Behrâmşâh Dönemi (1117-1157)

Mustafa AKKUŞ\*  
İzzetullah ZEKE\*\*

### ÖZ

Gazneli Devleti, Selçukluların Horasan meliki Sencer'in 20 Şevval 510/28 Aralık 1116 tarihinde kalabalık bir ordu ile Gazne'ye girmesiyle Selçuklu Devleti'ne bağlı bir yönetim haline geldi. Sencer'in yeğeni ve Gazneli Devleti'nin yirminci sultanı olan Behrâmşâh b. Mesud b. İbrahim b. Mesud b. Mahmud b. Sebük Tegin, 476/1084 yılında Gazne'de dünyaya geldi. Özünde ve sözünde sadık, insaf ve adalet sahibi biri olarak tanınan babası III. Mesud b. İbrahim, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kızı, Sencer'in kız kardeşi Mehd-i Irak lakaplı Gevherşâh Hâtun'la evliydi. Bu evlilikten Behrâmşâh dünyaya geldi. On yedi yıllık saltanatını Selçuklularla işbirliği yaparak refah ve istikrar içinde geçiren III. Mesud, 508/1115 yılında vefat etti. Yerine oğlu Şirzâd geçerek bir yıl kadar hüküm sürdü. Ardından kardeşi Ebü'l-Mülük olarak bilinen Arslanşah, Gazne tahtına oturdu. Adil ve cesur bir kişiliğe sahip olan Arslanşah, gözü kara ve çok ihtirash bir sultan olduğundan devleti tek başına idare etmek için kardeşlerini hapsedmeye başladı. Bunun üzerine üvey kardeşi Behrâmşâh, Horasan'a kaçtı. Ağabeyi Arslanşah'ı dayısı melik Sencer'e şikâyet etti. Kardeşlerin arasını düzeltmek için elçi gönderen Sencer, herhangi bir sonuç alamadı. Bir müddet sonra Sultan Arslanşah'ın üvey annesi, Sencer'in kardeşi Mehd-i Irak Gevherşâh Hâtun'a karşı kötü muamelede bulunduğu haberini aldı. Bu minvalde şikâyetler yoğunlaşınca Sencer, 20 Şevval 510/28 Aralık 1116 tarihinde kalabalık bir ordu ile Gazne'ye girerek kırk gün kaldı. Sükûneti sağlayınca Sultan Behrâmşâh'ı yıllık 250 bin dinar vergiye bağlayarak Gazne'den ayrıldı. Sencer Gazne'den ayrıldıktan uzun bir süre sonra Sultan Behrâmşâh bağımsızlık hayalleri kurarak yükümlü olduğu vergiyi göndermekten imtina etti. Fakat Behrâmşâh'ın bağımsızlık hayali fazla uzun sürmedi. Sencer büyük bir ordu ile yeniden Gazne'ye girerek bu devleti yeniden hâkimiyeti altına aldı. Sultan Sencer'in affetmesiyle tekrar Gaznelilerin başına geçen Behrâmşâh, yine onun himayesiyle yaklaşık yarım asır hüküm sürdü. 545/1150 yılında Gürlulara karşı yenilince sarsılan devlet düzenini bir daha toparlayamadan 552/1157 yılında vefat etti. Onun idaresi döneminde Gazneliler, Selçuklulara tabi bir devlet olarak varlığını devam ettirdi.

**Anahtar kelimeler:** Sultan Behrâmşâh, Sultan Sencer, Selçuklular, Gazneliler, Tabilik.

## The Matter of Ghaznavid's Attendance to the Seljuk's and Sultan Bahramshah Period (1117-1157)

### ABSTRACT

The Ghaznavid State became a government depend on Seljuk State when the Khorasan Malik of the Seljuks, Sanjar, entered to the Ghazni with a crowded army on 20 August 510/28 December. The nephew of Sanjar and the twentieth sultan of the Ghazna State, Bahram Shah b. Mas'ud b. Abraham b. Mas'ud b. Mahmud b. Sabuktigin was born in Ghazna in 476/1084. His father III Mas'ud b. Abraham who were the qualities such as loyal, fair and justice in reality was married to the daughter of the Seljuk Sultan Malikshah and Sanjar's sister, Mahd-i Iraq nicknamed Shah Gavhar Khatun. From their married was born in Bahram Shah. III. Mas'ud who was continued in cooperation with the Seljuks his reign of seventeen years was died on 508/1115. Son of his, Sirzad, was rule in a year following his died. Later, his brother, Arslan Shah known as Ebü'l-Mülük, was sit on the throne of Ghazni. Since he was a passionate sultan, Arslan Shah who has a fair and courageous personality be began to imprison his brothers to rule the state alone. Then his half-brother Bahram Shah fled to Khorasan and Arslan Shah, his older brother complained to his uncle Malik Sanjar. Sanjar sent ambassador to relieve the tension between the brothers and was not get any result. After a while, the stepmother of Sultan Arslan Shah was hear the news that Sanjar's had been ill treatad to his sister Mahd-i Irak Shah Gavhar. When he increase its complaints, be entered to Ghazni with a crowded army on 20 Shavval 510/28 December 1116 and stayed in Ghazni during forty days. When he ensured its calm in city was leaved from Gazne by oblige to paying 250 thousand dinars annual tax the Sultan Behram Shah's. With leaving from Ghazni of Sanjar, before along, the Sultan Behram Shah was refused to send the tax that his was obliged to pay by dreaming independently. But the independence of Ghazni was not last long. He was captured in city by entered to Ghazni with a crowded army. By forgive of Sanjar, Bahram Shah, was took the throne of Ghaznavids, still with the support of Sultan Sanjar, reigned for about half a century. He died in 552/1157 before he was able to recover from the disestablishing state order, when he was defeated against to Gürlus in 545/1150.

**Keywords:** Sultan Bahramshah, Sultan Sanjar, Seljuks, Ghaznavids, Dependent

\* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, orcid no: 00000001-6327-8278, akkus75@hotmail.com

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-6571-7377, izzetullahzeke@yahoo.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 08.03.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 14.04.2020

## Giriş

Gazneli Devleti, 443/1052 yılında Tuğrul Bozan'ın Sultan Abdürreşîd dâhil ele geçirdiği şehzadeleri katletmesiyle büyük bir yıkıma uğradı (Zeki, 2019; 171). Telifisi güç bir sarsılmayla karşı karşıya kaldı. Tuğrul Bozan'ın kırk günlük saltanatından sonra Burgund Kalesi'nde sağ kalan üç şehzadeden önce Ferrûhzâd, ardından da İbrahim devletin başına geçti (Halîlî, 2013; 216). Behrâmşâh'ın dedesi Sultan İbrahim barış yanlısı bir sultan olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağrı Bey'in oğlu Sultan Alp Arslan ile iyi münasebetler kurduğu bilinmektedir (Perviz, 1957; 359). İki devletin egemen oldukları topraklarda kalmaları, biri diğerinin ülkesine saldırmayacaklarına dair barış antlaşması yaptıkları nakledilmektedir (İbnü'l-Esîr, 1462). Sultan İbrahim'in bu ilişkileri Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a kadar ulaştı, aralarında dostluk antlaşması imzalandı. Sultan İbrahim güzel yazısıyla anlamlı mektuplar yazarak Sultan Melikşah'ın Gazne'ye saldırmamasını engelledi (Hândmîr, 1988; 170).

İbnü'l-Esîr, Gazneli-Selçuklu dostluk antlaşmasının sebebinin: *"Her iki devletin âkil kişileri bir araya gelerek devletlerin biri diğerini itaati altına alamayacaklarını, servet ve sermaye israf etmekten başka bir şey elde edemeyeceklerini, askerlerinin yorulup, ülkelerinin tabrip olup, halklarının helak olacağını bildikleri için barış yapmaya yöneldiler. Yemin ederek belgeler imzalandılar. Bunun müjdesini halklarına vererek gönüllerini sevindirdiler"* şeklinde açıklamaktadır (İbnü'l-Esîr, 1462). Yıllarca aynı coğrafyada yaşayan Gazneli-Selçuklu sultanları, soydaş ve dindaş iki devletin amaçsızca savaşmalarının herhangi bir getirisi olmadığını farkındaydılar. Özellikle Tuğrul ve Çağrı Bey kardeşlerin bunu iyi kavradıkları gözükmektedir. Horasan'dan çıkıp batıya yönelmeleri de bunun tipik örneğidir. Onların evlatları olan Alparslan ve Melikşah da bunun farkında olup Gaznelilere karşı dostluk ve kardeşlik elini uzatmaları da dikkate değer, takdire şayan bir durumdur. Behrâmşâh dönemine kadar Selçuklu-Gazneli ilişkileri iki eşit egemen devletin münasebetleri şeklinde cereyan ettiği söylenebilir.

Hândmîr'in aktardığına göre Sultan İbrahim, Nizâmülmülk'ün çabalarıyla Sultan Melikşah'ın kızını oğlu Mesud'a nikâhlayarak dostluğunu daha da pekiştirdi. Ardından gönül rahatlığıyla Hindistan'a giderek ecdadının ele geçiremediği yerleri fethetti. Hindistan'ın en ücra köşelerinde, dağlar ve ormanlarla çevirili birçok kaleyi ele geçirdi (Hândmîr, 1988; 170). Sultan İbrahim döneminde ticaret gelişti, halk refah içinde yaşadı. Yine onun döneminde diğer Gazneli sultanlarının aksine imar faaliyetleri arttı. Şehir ve kasabalarda binalar yapıldı. Gazne yakınlarında Hayrâbât ve Eymenâbât adında iki önemli konak yapıldı. İlim ve marifeti seven Sultan İbrahim'in kırk kızı ve otuz altı oğlu olduğu, kızlarının hepsini ulema ve seyitlerle evlendirdiği nakledilmektedir. Sülalesinde âlimlerin yetiştiği Sultan İbrahim, yaklaşık yarım asır hüküm sürdükten sonra 492/1099 yılında altmış yaşında vefat etti (Cüzcânî, 1984; 239). Bu ailevi ilişkilerin geçici bir süre savaş ve çatışmanın durdurulmasını sağladığı müşahade edilse de bir müddet sonra görüleceği üzere Gaznelilerin Selçuklulara bağlı hanedan haline gelmelerine neden olacaktır.

Barış yanlısı Sultan İbrahim'in vefat etmesi üzerine hayâ ve kerem sahibi, Büyük Selçuklu Devleti'nin Sultanı Melikşah'ın müstakbel damadı Mesud b. İbrahim, devletin başına geçti. Babası döneminde devlet erkânı olan kimseye dokunmadı. Saltanatın kural ve teamüllerini gerektiği gibi yerine getirdi. Devlet işleri düzene girdi, devletin istikrarı, halkın güvenliği sağlandı. Devletin dış politikası gereğince Hindistan fetihleri devam etti. Hindistan'da Sultan Mahmud hariç başka kimsenin fethedemediği yerler fethedildi (Cüzcânî, 1984; 239; Perviz, 1957; 360; Merçil, 199; 482).

Mesud b. İbrahim'in Hindistan'daki başarıları Abbâsî Halifesi el-Müstazhir Billâh'ın desteğini kazandırdı. Kendisine gönderilen hilatlarla maddi ve manevi açıdan devlet gücünü arttırarak, halka karşı adil ve cömert davranmaya başladı. Babası döneminde nişanlandığı Selçukluların Horasan beyi Sencer'in kız kardeşiyle evliliğini gerçekleştirerek ilişkilerini geliştirdi. On yedi yıllık saltanatını refah ve istikrar içinde geçiren Mesud b. İbrahim, 509/1115 yılında elli yedi yaşında vefat edince yerine oğlu Şîrzâd geçerek bir yıl hüküm sürdü (Perviz, 1957; 360; Merçil, 1996; 482). Ardından Ebü'l-Mülûk lakabıyla Arslanşah tahta çıktı (İbnü'l-Esîr, 1595; Perviz, 1957; 341). Cesur bir kişiliğe sahip olan Arslanşah, tüm yetkileri kendi tekelinde tuttu. Âdeta diğer kardeşlerine göz açtırmadı (Perviz, 1957; 341). Kardeşlerine karşı sert bir tutum takınarak Gazne'de bulunan kardeşlerini hapse attırması, Gazneli-Selçuklu ilişkilerindeki dengenin bozularak devletin Selçuklulara tabiîyeti sürecini tetikledi. Bu sebeplerden ötürü Gazne'de bulunmayan bir diğer kardeşi Behrâmşâh Horasan'a firar ederek dayısı Sencer'e sığındı. (Cüzcânî, 1984; 241; Perviz, 1957; 361). Bu da yaklaşık bir asırdan beri süregelen Gazneli-Selçuklu münasebetlerindeki eşit egemen iki devlet dengesini sona erdirdi.

Dikkate değer Selçuklu kaynaklarından olan *Abbâriü'd-Devletü's-Selcûkiyye* adlı eserin müellifi Hüseyin'in aktardığına göre "Gazi Sultan Mahmud b. Sebük Tegin'in soyundan gelen Behrâmşâh, Sultan Sencer'in huzuruna gelerek kardeşi aleyhinde asker talebinde bulundu. Bunun üzerine Sultan Sencer, kabalık bir orduyu Behrâmşâh'ın emrine verdi. Sultan Sencer'in bu müdahalesine karşı çıkan Sultan Muhammed Tapar: "Kardeşim bu işe girişme. Bu topraklar geniştir, bize yeter" diyerek Horasan meliki Sencer'in temkinli davranmasını istedi. Fakat bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Sencer, Behrâmşâh'ı yanına alarak büyük bir ordu ve elli adet fülle Gazne'ye doğru yola çıktı. Fillerle takviye edilen iki ordu karşı karşıya gelince Selçuklu ordusunun büyük bir hezimete uğrayacağı sırada Sîstân emiri Ebü'l-Fazl'ın Gazneli ordusunun en büyük filini hançerle yaralaması savaşın akışını değiştirdi. Gazneliler yenildi. Melik Sencer, 510/1116 yılında Gazne'ye girerek hazineye el koydu. Behrâmşâh'ı daha Horasan melikliği sırasında Gazne tahtına oturtarak günlük 1000, yıllık 250.000 dinar vergiye bağladı (Müstevfi, 2015; 449). Sencer, soğukkanlı bir bey olduğundan yeğenine karşı duygusal davranıp kayıtsız şartsız bir sultan olarak bırakmadı.

Melik Sencer, Gazne'den ayrılırken vergi gibi bazı mükellefiyetlerle Sultan Behrâmşâh'ı kendisine tabi kıldıktan sonra, Behrâmşâh bu sorumluluklarını bir süre sonra yerine getirmeyerek vergi ödeme sözünden caydı. Yükümlü olduğu vergileri göndermemeye başladı. Bunun üzerine Sencer yeniden büyük bir ordu ile 1135 yılında Gazne'ye hareket etti (Merçil, 2014; 120). Sencer'den korkan Sultan Behrâmşâh ise hiç beklemeksizin Lahor'a kaçtı. Gazne'ye giren Sencer, şehri tahrip ederek devleti yeniden vergiye bağladı. *Abbâriü'd-Devletü's-Selcûkiyye* adlı eserin aktardığına göre Sencer 14 Ocak 1118 tarihinde Lahor, Gazne, Semerkant, Horasan, Taberistân, Kirman, Sîstân, İsfahan, Hemedan, Rey, Azerbaycan, Ermenistan, Arran, Bağdat, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Musul, Diyarbakır, Şam ve Haremeyn bölgelerinde yani itaati altındaki bu topraklarda adına hutbe okutup sikke bastırarak Büyük Selçuklu sultanı oldu (Hüseyinî, 1993; 91; Sellâbî, 2006; 155; Bayındır, 2008; 116).

Sultan Behrâmşâh ile Sultan Sencer'in münasebetine geniş perspektiften bakan Cüzcânî ve bazı muasır tarihçiler Gazneli Devleti'nin Selçukluya tabiliğinden önceki olaylar hakkında daha fazla bilgi vermektedirler. Onlara göre Behrâmşâh, Sultan Sencer'e sığınınca kardeşlerin arasını müzakere yoluyla çözüme kavuşturmak isteyen Sencer, Arslanşâh'ın sarayına elçiler gönderdiği, Kardeşlerin arasında barış yapılmasını istediği, kız kardeşi Gevherşâh Hâtun'a iyi davranılmasını talep ettiğini zikrederler. Ayrıca Sencer'in gönderdiği elçilerden olumlu bir sonuç alamadığını (Halîlî, 2013; 227), bir müddet sonra da Arslanşâh'ın Mehd-i Irak Gevherşâh Hatun'a karşı kötü muamelede bulunup aşağıladığı haberini alınca 1117 yılında öfkelenerek Behrâmşâh'ı büyük bir orduyla Gazne'ye gönderdiğini aktarırlar (Cüzcânî, 1984; 241; Perviz, 1957; 361).

Muasır kaynaklar yaşanan bu hadiseler üzerine Arslanşâh'ın Irak'ta bulunan Büyük Selçuklu sultanı Muhammed b. Melikşâh'a (Muhammed Tapar) elçi göndererek Sencer'i şikâyet ettiğini, Sultan Muhammed Tapar ise Horasan'a mektup göndererek Gazne'ye düzenlenmesi hedeflenen müdahalenin durdurulmasını istediğini naklederler. Tapar'ın Horasan'a görevlendirdiği elçiye: "Kardeşim Sencer filen savaşa başladıysa mektubu ulaştırma" şeklinde bir ikazda da bulunduğunu da bildirirler (Hândmîr, 1988; 172). Fakat bu sırada Sencer, Sîstân hâkimi Tâceddin ile kardeşi Fahreddin'in de katıldığı büyük bir orduyu Behrâmşâh'ın öncülüğünde Gazne'ye gönderdiği zikredilir (Hândmîr, 1988; 172; Merçil, 1992; 357; Perviz, 1957; 361; Halîlî, 2013; 227). Üzerine gelen kardeşine karşı Büst bölgesinde yenilen Arslanşâh ise büyük bir kayıp vererek Gazne'ye dönmüş, Sencer'e Kâdı Ebu'l-Berekât ile yüklü miktarda hediyeler göndererek Behrâmşâh'ın kendisine teslim edilmesini istemiştir. Bu talebinden bir sonuç alamayınca annesi Mehd-i Irak'ı yüz bin kırmızı dinar ve birçok hediye ile Sencer'e göndermiştir. Ele geçen fırsatı kaçırmak istemeyen Sencer, kız kardeşine karşı hoş muamelede bulunarak geri dönmesini sağlamıştır (Hândmîr, 1988; 172; Merçil, 1992; 357; Perviz, 1957; 361; Halîlî, 2013; 227). Burada vurgulanması gereken Melik Sencer'den ziyade eskiden dostluk anlaşmaları olan büyük Selçuklu Sultanın Gaznelilere karşı yaklaşımıdır. Anlaşıldığı üzere Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, Melik Sencer'in Gazne müdahalesine gerektiği gibi sert bir şekilde karşı çıkmamasıdır. Gönderdiği elçiye söylediği cümlelerinden anlaşıldığı üzere Muhammed Tapar da geçmiş dostluklarını unutarak adeta Sencer'in Gazne müdahalesine göz yumduğu da unutulmamalıdır.

Savaşın diğer bir faktörü olan ve Sencer'in müdahalesine zemin hazırlayan mesele ise Mehd-i Irak Gevherşâh Hatun'a Arslanşâh tarafından eziyet edilip hakarete uğratılması iddiasıdır. Bu iddiayı

destekleyici nitelikte Arslanşâh'ın elçisi olarak Sencer'in huzuruna giden Gevherşâh Hâtun Arslanşâh ile Behrâmşâh'ın arasını düzeltmenin aksine aralarının daha da bozulması yönde faaliyette bulunması ve Arslanşâh'ın kötü niyetlerini dile getirmesidir (Yazıksız, 2017; 245). Diğer taraftan türlü bahanelerle Sencer'in gönlüne giren Behrâmşâh'ın, Arslanşâh'ın kardeşleri başta olmak üzere halkına zulmettiğini dile getirerek Sencer'i etkileyip onu savaşa ikna etmesidir (Halîlî, 2013; 227).

Zikrettiğimiz sebepler üzerine Behrâmşâh, Horasan meliki dayısı Sencer'le beraber Gazne üzerine yürürken, Kardeşinin üzerine geleceğinin haberini alan Arslanşâh ise süvari ve piyade otuz binden oluşan ordusu ve yüz altmış filiyle Gazne yakınlarında mücadele için onları beklemeye başladı. Fakat 20 Şevval 510/25 Şubat 1117 tarihinde meydana gelen savaşı kazanan Sencer, kalabalık bir ordu ile Gazne'ye girerek Arslanşâh'ı Hindistan'a firar etmek zorunda bıraktı (Hândmîr, 1988; 172; Perviz, 1957; 361; Halîlî, 2013; 227). Dönemin kaynakları devrik sultan Arslanşâh'ın bundan sonraki hayatı hakkında fazla bilgi sunmamaktadır. Fakat ileride görüleceği üzere *Ravzatü's-Safa* adlı eserde Sencer'in Gazne'yi terk etmesinden sonra onun bir kez daha Gazne'ye hâkim olduğu kayıtlıdır (Hândmîr, 1988; 172). Ancak her ne kadar Arslanşâh Gazne'ye dönse de Sencer'in Horasan'daki varlığı ve onun Gazne otoritesine indirdiği darbenin etkisi tekrar güçlü bir iktidar oluşturulmasına fırsat vermeyerek devletin buradaki uzun süreli hâkimiyetini de engelleyecektir.

Üzerine durulması gereken diğer bir önemli mesele ise Melik Sencer'in Gazne'deki yönetime müdahalesinden sonra meydana gelen gelişmelerdir. Bu konuda İbnü'l-Esîr'in görüşleri ışık tutucu mahiyettedir. Sencer, Gazne idaresini ele geçirince Behrâmşâh ile tâbîlik antlaşması yaptı. Antlaşmaya göre Behrâmşâh, atası Gazneli Mahmud'un tahtına oturacak, Gazne'de hutbe sırasıyla Abbâsî Halifesi, Sultan Muhammed Tapar, Melik Sencer ve Behrâmşâh adına okunacaktır. Yine İbnü'l-Esîr'in işaret ettiği üzere Sencer'in Gazne sokaklarında binek üzerinde, Behrâmşâh'ın ise onun önünde yaya olarak gitmesi Gaznelilerin şan, şöhrat ve itibarının yerle bir edilmesi açısından önem arz etmektedir (İbnü'l-Esîr, 1596). Sencer kırk gün Gazne'de kaldıktan sonra yıllık 250.000 dinar vermek şartıyla idareyi Behrâmşâh'a teslim ederek yüklü miktarda servetle Gazne'den ayrıldı (İbnü'l-Esîr, 1596; Hândmîr, 1988; 172; Perviz, 1957; 361). Sencer'in Gazne'den ayrılması üzerine Arslanşâh, 1117 yılında Hindistan'dan topladığı ordu ile Gazne'ye yöneldi. Direnme gücünü kendinde göremeyen Sultan Behrâmşâh, Bâmiyân bölgesine çekilerek Sencer'den yardım talep etti (Hândmîr, 1988; 172). İkinci kez yaklaşık bir ay Gazne'yi idare eden Arslanşâh, Sencer'in Gazne'ye yönelmesi üzerine can korkusu ile Gazne'yi terk ederek Bâmiyân Kalesi'ne sığındı (İbnü'l-Esîr, 1596; Hândmîr, 1988; 172; Merçil, 1992; 357). Sultan Arslanşâh'ı yakalayan Sencer'in ordu emiri, onu sultanın yanına götürmek istedi. Ancak Sultan Behrâmşâh, kendi durumundan endişe ederek para karşılığında satın aldığı yirmi yedi yaşındaki kardeşini Cemâziyelâhîr 512/Ekim 1118 yılında öldürttü (İbnü'l-Esîr, 1596; Hândmîr, 1988; 172). Ardından Hindistan'da isyan bayrağını kaldıran Arslanşâh yanlısı Muhammed b. Ali eş-Şeybânî'nin isyanını bastırdı (Hândmîr, 1988; 172; Merçil, 1992; 357). Böylece Arslanşâh'ın üç yıllık saltanatı sona ererken Gazneli Devleti, Selçuklulara vergi veren tâbî hanedan haline geldi. Behrâmşâh, 1117 yılında devletin başına geçince bastırdığı paralarda Abbâsî Halifesinin ardından Sencer'in ismini yazdırdı (Cüzcânî, 1984; 241; Perviz, 1957; 361; Turan, 1996; 185; Merçil, 1992; 357). Görüldüğü üzere önce dostluk anlaşması, ardından ailevi ilişkilerin kurulmasıyla devam eden Gazneli-Selçuklu ilişkileri, Gaznelilerin Selçuklulara tabî bir hanedan haline dönüşmesini sağladı. Kardeşlerin arasındaki nifak ve anlaşmazlık sınırları Mâverâünnehir'den Kuzey Hindistan'ın içlerine kadar genişleyen büyük Gazneli Devleti'nin izzet ve şerefine ayaklar altına alınarak sırasıyla Selçuklular, Oğuzlar ve Gûrlular tarafından defalarca işgal edilip yağmalanarak devletin yıkılış sürecine girmesine sebep oldu. Nihayetinde Arûsü'l-Felek lakaplı kültür ve medeniyetin başkenti Gazne, Gur'lu Alâeddin Hüseyin Cihansûz tarafından 545/1151 yılında yakıldı. Alâeddin, cihana bedel tarihi kenti yaktığı için dünyayı yakan anlamına gelen "Cihansûz" lakabını aldı.

### Sultan Behrâmşâh Döneminde Gazneli-Selçuklu İlişkileri (1117-1157)

Yemînüddeve ve Emînülmille, Muînüddeve ve Muizüddeve gibi lakapları bulunan Sultan Behrâmşâh'ın 476/1084 yılında Gazne'de doğduğu tahmin edilmektedir. Annesi Sultan Sencer'in kız kardeşi Gevherşâh Hâtun olan Behrâmşâh'tan kaynaklar ilk defa 508/1114 yılında babasının vefatından sonra Selçuklulara sığınınca adından söz etmeye başladı. Babasının öldüğü tarihte Tigînâbâd'da ikamet

ettiği için ağabeyi Arslanşâh'ın eline düşmekten kurtuldu. Behrâmşâh 1117 yılında kardeşine karşı giriştiği savaşı kaybederek Selçukluların Kirman hükümdarı Arslanşâh'a sığındı. Hoş karşılayıp güzel davranışlarda bulunan Arslanşâh, Horasan meliki Sencer'den yardım talebinde bulunmasını istedi (Merçil, 1992; 357). Cüzcânî'nin ifadesiyle yakışıklı ve halkı himaye eden bir kişiliğe sahip olan Sultan Muînüddevlî Behrâmşâh b. Mesud, 1117 yılında kardeşi Arslanşâh'ın saltanatı sırasında Horasan'a giderek Selçukluların Horasan meliki Sencer'in yanında ikamet etmeye başladı. Kısa bir müddet sonra 1117 yılında Sencer'in desteğiyle Gazne'ye saldırarak tahta çıktı (Cüzcânî, 1984; 241; Merçil, 1992; 357). Gazneli tarihçisi Halîlullah Halîlî, Behrâmşâh'ın tahta çıkışını, Gazneli Devleti'nin çöküşü ve karanlık çağın başlangıcı şeklinde yorumlamaktadır. (Halîlî, 2013; 234; Merçil, 1992; 358). Behrâmşâh'ın dayısı Sencer'e gelmeden önce Kirman beyine sığınarak yardım talebinde bulunması sadece canını kurtarma peşinde olmadığı, aksine kardeşini tahtan indirmeyi hedeflediğine işaret etmektedir. Talep edilen desteğin Kirman'ın aksine Horasan'dan gelmesi Horasan'ın Gazne'ye daha yakın olmasından kaynaklandığı muhtemeldir.

Melik Sencer'in müdahalesiyle Gazneli tahtına çıkan Behrâmşâh'ın kişiliği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Meşhur orta çağ tarihçilerinden Hândmîr, Behrâmşâh'ı şevket ve azamet sahibi, âlimler, fazıllar ve hekimlerle sohbet ve istişare eden bir sultan olarak tanıtmaktadır (Hândmîr, 1988; 171; Merçil, 1992; 358). Gazneli Devleti Behrâmşâh döneminde her ne kadar tabi bir devlet haline gelse de İbnü'l-Esîr'in ifadesiyle onun dönemi ilim, irfan ve edebiyatın zirveye yükseldiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Behrâmşâh ilim ve ulema sevdalısı bir sultan olduğu için ulema ve şûrayı desteklerdi (İbnü'l-Esîr, 1698). Nitekim bu dönemde Ebü'l-Meâlî Münşî *Kelile ve Dimne*'yi Arapçadan Farsçaya tercüme ederek Behrâmşâh'a takdim etti. Seyyid Hasan Gaznevî gibi şairler "*Behrâmşâh cibân sultanıdır diye gökten sesler gelmeye başladı*" gibi şiirleriyle Behrâmşâh'ın yönetimini meşrulaştırmaya ve övmeye çalıştı. Behrâmşâh'ın kırk bir yıllık döneminde ilim, irfan ve edebiyat zirveye ulaştı. Senâî, Seyyid Hasan Gaznevî, Mesud Sa'd-i Selmân, Abdü'l-Vâsî Cebelî, Muhammed b. Nâsır Alevî gibi şairlerle *Kelile ve Dimne*'nin mütercimi Ebü'l-Meâlî Münşî, *Besâir-i Yemînî* tefsirinin müfessiri Fahrüddin Muhammed b. Mahmud gibi âlimler onun sarayında yetişti (Hândmîr, 1988; 171; Perviz, 1957; 361). Behrâmşâh'ın bu değerler üzerine yaklaşık yarım asır devletin başında kaldığı söylenebilir.

Sultan Sencer'in himayesiyle tahta geçen Behrâmşâh, saltanatı boyunca Sencer'e "*peder*" şeklinde hitap ederek her türlü desteğini almaya devam etti (Köymen, 2011; 363). Ülke içinde istikrarı sağlayan Behrâmşâh, hanedan mirası olarak Hindistan fetih hareketlerini devam ettirdi. Yerine temsilcisini bırakarak muzaffer bir şekilde Gazne'ye döndü. Fakat 512/1119 yılında Hindistan'da temsilci olarak bıraktığı Muhammed Bahlim (Muhammed b. Ali) isyan etti. 27 Ramazan 512/11 Ocak 1119 tarihinde ele geçirdiği isyancı Muhammed Bahlim özür dileyerek eman talebinde bulundu. Ancak Behrâmşâh, Gazne'ye dönünce Bahlim, bir daha isyan ederek kendine sağlam kaleler yaptırdı. Bunun üzerine ikinci kez Hindistan'a doğru yönelen Behrâmşâh'a karşı duramayan isyancı Bahlim, yenilgiye uğradı (Hândmîr, 1988; 171; Perviz, 1957; 361; Merçil, 1992; 358).

Behrâmşâh daha fazla güç ve itibara kavuşunca bağımsızlık hayalleri kurdu. Böylece 1119-1135 yılları arasında Sultan Sencer'in sadık bir vasalı olarak hareket ederek ülkede tam bir barış ve huzur sağlayan Behrâmşâh, kendisini devletin başına getiren Sencer'e vaatte bulunduğu yıllık 250.000 dinarı ödemeyip bu huzurlu yılların kısa bir kesintiye uğramasına sebep oldu. Bu gelişmeler üzerine Sultan Sencer, Zilkade 529/Ağustos 1135 tarihinde Behrâmşâh'ın halkına zulmettiği bahanesiyle bir kez daha Gazne üzerine yürüdü. On sekiz yıl aradan sonra Gazne üzerine gelen Sultan Sencer, çetin kış şartlarına rağmen Gazne'ye doğru ilerledi. Bu haberi alan Behrâmşâh, elçi göndererek af diledi. Fakat Sultan Sencer'in huzuruna çıkmaktan korktu. Gazne'ye giren Sencer, Behrâmşâh'ın elçi gönderip özür dilemesini samimi buldu. Ne azletti ne de yerine başka birini tayin etti. Aksine Gazne'yi terk ederek bir nevi yerine geçmesine müsaade etti 1136 (Köymen, 2017; 310; Özaydın 2009; 509; Merçil, 1992; 358). Köymen'in aktardığına göre Sencer, ikinci kez Gazne'yi itaati altına alınca sultana herhangi bir yaptırım uygulamamakla beraber Gazneli Devletine şahsen el koydu, mali kaynakları kendi üzerine aldı (Köymen, 2017; 310). Öfkeli bir şekilde Gazne'ye giren Sencer, muhtemelen kendisine gönderilmeyen vergilerin bedeli olarak Gazne hazinesine el koydu. Muasır, Gazneli-Selçuklu tarihçilerinin aktardıklarına göre Sencer'in üzerine geldiğini duyan Behrâmşâh, Hindistan'a kaçmak zorunda kaldı. Fakat Sencer, onu yeniden vergiye bağlayarak yönetimin başına gelmesini sağladı. Ardından Gaznelilerin hamisi Sultan Sencer, Oğuzlara karşı mücadele verirken

Gûrlular, eski hasımları Gaznelilerin zafiyetini fırsat bilerek 545/1150 yılında Alâeddin Gûrî önderliğinde Gazne'yi istila edip yaktılar (Turan, 1969; 192; Kafesoğlu, 2014; 53; Perviz, 1957; 362). Behrâmsâh, tekrar Gazne'ye hâkim olduysa da artık devlet tamamen çöküntü devresine girdi (Yazıcı, 2013; 188).

Muasır Gazneli tarihçileri Halîlî ve Pervîz'in aktardıklarına göre Gûrluları idare eden Alâeddin, Gazne'nin Zemindâver bölgesine geldi. Kendisini fillerle korkutmak isteyen Behrâmsâh'a: "*Senin fillerin varsa benim Harmilim (muhtemelen iri yapılı ordu emiri) var*" diyerek ordusundaki iki güçlü Gûrlu askeri Behrâmsâh'ın filleri üzerine gönderdi. Saldırıya geçen iki askerden biri fillerin altında kalarak ölürlen diğeri ise bir fili parçalamayı başardı. İkinci çarpışma ise Tigînâbâd bölgesinde yaşandı. Üçüncü çarpışma ise Gazne civarında yaşandı ve şehir istila edilerek ateşe verildi (Halîlî, 2013; 237; Perviz, 1957; 362). Böylece Gazne 1181 yılında kadim hasımları Gurluların eline geçti. Bir müddet sonra da Behrâmsâh vefat etti. Onun vefatı hakkında farklı görüşler bulunsa da kendisini her yönden destekleyip devletin başına getiren Sultan Sencer'le aynı yıl içinde 552/1157'de vefat ettiği ihtimali kuvvetli görülmektedir (Cüzcânî, 1984; 242; Hândmîr, 1988; 171; Turan, 1969; 198; Perviz, 1957; 361; Piyadeoğlu, 2017; 3). Gazne'nin Sultan Sencer'in vefatından sonra Gurluların eline geçmesi Sultan Sencer'in bölgedeki ağırlığının anlaşılması açısından önemli bir noktadır. Çünkü Gurlular onun hayatta olduğu dönemde bırakın Gazne'ye saldırmayı böyle bir hamleyi hayallerinden bile geçiremezlerdi.

### Behrâmsâh Sonrası Gazneli-Selçuklu İlişkileri

Sultan Behrâmsâh'ın ilk döneminde kısmen refaha kavuşan Gazneli Devleti, onun son dönemlerinde ise Selçuklulara karşı çıkmasıyla yıpranmaya başladı. Ardından Gûrluların istilasıyla çöküntüye uğrayarak karanlık bir döneme girdi. Böyle belirsiz bir dönemde 552/1157 yılında ülkeyi Sultan Yemînüddeve ve'ddin Hüsrev Şah b. Behrâmsâh devraldı. Hüsrev Şah saltanatın başına geçtiği sırada Gazne, Büst, Zemindâver, Tigînâbâd elden çıkmış ve tahrip edilmişti. Kendisi de güçlü bir iradeye sahip olmadığı için devlet idaresinde aciz kaldı. Sultan Sencer'i esir alıp Horasan'ı tahakküm altına alan Oğuzlar, Gazne üzerine de saldırıya geçtiler. Dirayetsiz sultan Hüsrev Şah ise onlarla karşı karşıya gelmeden Hindistan'a firar ederek Lahor'da yönetimini kurdu. On iki yıl boyunca Oğuzların egemenliğinde olan Gazne 1181 yılında Sultan Gıyâseddin Muhammed Sam'ın önderliğinde Gûrluların eline geçti (Zeki, 2019; 46). Hüsrev Şah ise yedi yıl Lahor'da hüküm sürdüktan sonra 1160 yılında vefat etti (Cüzcânî, 1984; 243; Hândmîr, 1988; 172; Perviz, 1957; 362). Bundan böyle Lahor merkezli Gazne'siz Gazneli Devleti dönemi başladı (1181-1186) (Zeki, 2019; 46).

Hüsrev Şah'ın vefatının ardından Gazneli Devleti'nin son sultan olarak oğlu Tâcüddevle Hüsrev Melik, Lahor'da tahta geçti. Yumuşak huylu ve cömert bir kişiliğe sahip olan Hüsrev Melik, işret meclislerine çok düşküdü. Daima eğlenceli meclislerde vakit geçirirdi. Bundan dolayı meşhur tarihçi Cüzcânî "*ondan güzel bir anı ve herhangi bir eser kalmadı*" şeklinde söz etmektedir. Muktedir bir iradeye sahip olmadığından dolayı saltanatı fazla sürmedi. Memleketin her yerinde isyanlar baş gösterdi. Emirler, saray kadınları ve gulamlar hükümdarlar gibi davranmaya başladılar. Devleti idare eden Türk emiler ve devlet erkânı ondan uzaklaştı (Hândmîr, 1988; 173; Perviz, 1957; 363). Böyle bir dönemde Gûrlular 577/1181 yılında Sultan Said Muîzzüddin Muhammed Sam'ın önderliğinde Lahor'a girerek Hüsrev Melik'i itaati altına aldılar, oğlunu rehin alarak geri döndüler. Sultan Said Muîzzüddin Muhammed 583/1187 yılında tekrar Lahor'a giderek Hüsrev Melik'i yakalayıp Gazne'ye gönderdi. Gûrlular adına Fîrûzkûh bölgesini idare etmekte olan Gıyâseddin Muhammed Sam'a teslim etti. O da 598/1201 yılında son Gazneli sultanı Hüsrev Melik'i öldürünce Gazneli sülalesi tamamen tarih sahnesinden silindi (Cüzcânî, 1984; 244). Alp Tegin'in 351/962 yılında temellerini attığı, muktedir sultan Gazneli Mahmud'un sınırlarını Türkistan'dan Hindistan'ın içlerine kadar sınırlarını genişlettiği Gazne Devleti kardeş kavgası, kişisel hırslar, saray entrikaları ve iç çekişmeler neticesinde son bularak tarihteki yerini aldı (Zeki, 2019; 11).

### Sonuç

Sultan Mahmud'un vefatından sonra Horasan'da bağımsızlıklarını ilan eden Selçukluların Sultan Melikşah döneminde daha geniş topraklara kavuşmak için yönlerini batıya çevirdikleri görülmüştür. Sultan Melikşah her ne kadar Gazne'yi topraklarına katma ülküsüyle Gazne'ye doğru harekete geçerek ilerlese de Gazneli Sultanı İbrahim'in barış yanlısı tutumundan dolayı geri dönmüştür. İki taraf arasındaki dostluk

antlaşmasından sonra aralarında akrabalık ilişkiler kurulmuş, Sultan Melikşah'ın kızı Gevherşâh Hâtun, Sultan İbrahim'in oğlu Mesud ile evlendirilmiştir. Artık iki devlet akraba hanedanlıklar tarafından yönetilmeye başlamıştır. Nitekim Gazneli-Selçuklu sultanlarının bu akıllı girişimleri sonuç vermiş, yaklaşık bir asır boyunca aralarında herhangi bir çatışma çıkmamış, kan dökülmemiş, devlet ve orduları yıpranmamıştır. Dostluk anlaşmaları, ardından kurulan akrabalık ilişkileri kaçınılmaz bir şekilde bağlılığı da beraberinde getirmiştir. 509/1115 yılında Gazneli sultanı III. Mesud'un ölümü üzerine yerine geçen genç yaştaki oğlu Arslanşah, tecrübesiz, dirayetsiz ve ihtiraslı davranışlarıyla kardeşlerini hapsedmeye başlamıştır. Onun zulmünden kaçan kardeşi Behrâmşâh, dayısı melik Sencer'e sığınmıştır. Bu da gün geçtikçe güçlenmekte olan Horasan meliki Sencer'i harekete geçirmiştir. Onun 20 Şevval 510/25 Şubat 1117 tarihinde Gazne'ye girmesiyle beraber bağımsız Gazneli Devleti, Selçuklulara tâbi bir devlet haline gelmiştir. Behrâmşâh'ın melik Sencer tarafından Gaznelilerin başına getirilmesi, ağır vergilere yükümlü kılınan devletin yıkılışını da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte devletin sınırları daralmış, ordusu yıpranmış, Arûsü'l-Felek lakaplı Gazne, önce Oğuzların, ardından Gûrluların istilasına uğramış ve son olarak Alâeddin Cihansûz tarafından yakılmıştır. 583/1187 yılına gelindiğinde bir zamanlar sınırları Mâverâünehir'den Kuzey Hindistan'a kadar uzanan ihtişamlı Gazneli Devleti tarih sahnesinden silinmiştir.

### Kaynakça

- Bayındır, A. (2008). *“Sultan Sencer (Sancar) Dönemi (1119–1157) Selçuklularda Taht Mücadelesi”*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (1): 115–128.
- Cüzcânî, Minhâcüddin. Tabakât-ı Nâsırî, C. I, Ed.: Abdülhay Habibî, Tahran, Dünya-ı Kitâb Yayınları, 1984.
- Halîlî, Halîlullah. Saltanat-ı Gaznevîyân, Kâbil, Afganistan İslâm Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, 2013.
- Hândmîr, Muhammed b. Hâvendşah. Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Mulûk ve'l-Hulefâ, Çev.: A. Şahveli, Kahire, Dârü'l-Mısıriyye Li'l-Kitab Li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1988.
- Hüseynî, Sadrüddin. Ahbârü'd-Devletü's-Selcûkiyye, Ed.: M. İkbâl, Lahor, 1933.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. el-Kâmil fi't-Târih Târih-i İbnü'l-Esîr, Ed.: Ebu Suheyb el-Keremî, Ürdün Beytü'l-Efkârü'd-Devliyye Yayınları, (t.y.).
- Kafesoğlu, İbrahim. Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul, Ötügen Yayınları, 2014.
- Köymen, Mehmet Altay. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Merçil, E. (1991). Behrâmşâh. DİA (C. 4, ss. 357–358). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Merçil, E. (1993). Gazneliler. DİA (C. 8, ss. 480–484). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Merçil, Erdoğan. Afganistan ve Hindistan'da Bir Türk Devleti Gazneliler, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Müstevfî, Hamdullah. Târih-i Güzide, Tahran, İntişârât-ı Emir Kebir, 2015.
- Özaydın, A. (2009). Sencer. DİA (C. 36, ss. 507–511). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Perviz, Abbas. Târih-i Deyâlîme ve Gaznevîyân, Tahran, Müessesese-i Matbuât-i Ali Ekber-i İlmî, 1957.
- Piyadeoğlu, C. (2017). *“Sultan Sencer'in Kürdîstân Eyaleti Kurdurmuş Olduğu İddiası Üzerine Bir Değerlendirme”*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı: 6, s. 1-13.
- Sellâbî, Ali Muhammed. Devletü's-Selâcika, Kahire, Müessesetü İkra Li't-Tevzi ve'n-Neşr, 2006.
- Turan, Osman. Selçuk Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, Turan Neşriyat Yurdu, 1969.
- Yazıcı, Nesimi. İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Yazıksız, Necip. Türk Tarihi, Ed.: H. Ferit ve Ahmet Şemsettin, Isparta, Pergole Yayınları, 2017.
- Zeki, İ. (2019). *“Gazne'siz Gazneli Devleti: Hüsvrev Melik Dönemi 1160-1186”*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı: 56, s. 269-278.
- Zeki, İ. (2019). *“Sultan Abdürreşîd Dönemi Gazneli Devleti'ndeki Olayların Temel Kaynaklara Yansması”*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, sayı: 10, s. 161–178.
- Zeki, İzzetullah. Gazneli Mahmud'un Din Politikası, Konya, Çizgi Kitabevi, 2019.